

Таким чином, зробити висновок у категоричній формі про наявність слідів стороннього предмету на внутрішніх поверхнях циліндрового механізму замку можливо лише після ототожнення відмички або іншого стороннього предмету, використаного для кримінального відмикання замку з відповідними слідами, а також при наявності комплексу групових ознак дії конкретного типу відмички, або підбраного, або підробленого ключів, та при виявленні безпосередньо сторонніх предметів (частин відмичок, фрагментів фольги або полімерних матеріалів, клейких речовин). При виявленні поодиноких слідів, або сукупності поодиноких слідів у різних частинах механізму, які неможливо віднести до слідів, які за груповими ознаками відповідають слідам що залишаються від дії конкретного типу відмички, а також у разі неможливості їх віднесення до слідів виробничого та експлуатаційного характеру доцільно зробити висновок, наступного змісту: «На внутрішніх поверхнях циліндрового механізму замку, наданого на дослідження, є сліди які могли залишитися від контакту з сторонніми предметами (відмичкою, підібраним або підробленим ключами) або при виготовленні та експлуатації, відділити одні сліди від інших, а також відповісти на питання: «Чи є сліди сторонніх предметів на внутрішніх поверхнях циліндрового механізму замку?» можливо лише при порівняльному дослідженні з конкретним слідоутворюючим об'єктом».

У разі виявлення на внутрішніх поверхнях циліндрового механізму замку лише слідів, які беззаперечно можливо віднести до виробничих та експлуатаційних слідів, доцільно зробити висновок наступного змісту: «На внутрішніх поверхнях циліндрового механізму замку, наданого на дослідження, будь-яких слідів від дії сторонніх предметів не виявлено, однак сторонні предмети (відмичка, підібраний або підроблений ключ) особливо ті, що мають форми та розміри робочої частини, близькі до робочої частини комплектного ключа, у разі їх одноразового використання, характерних слідів на деталях механізму можуть не залишити».

Одержано 12.10.2018

УДК 343.98:343.148

Володимир Олексійович ГОРБЕНКО,

головний судовий експерт Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України

ВСТАНОВЛЕННЯ ПРИЧИННОСТІ ТА ОБУМОВЛЕНOSTІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ, В ЯКИХ ВИРІШУЮТЬСЯ СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ

На сьогоднішній день правознавці не знайшли спільної думки щодо можливості і необхідності дослідження причинних зв'язків у ході проведення судових експертиз. Більшість вважає недопустимим, коли перед експертами ставиться питання про те, чи перебуває діяння порушника тих чи інших правил у причинному зв'язку з наслідками, що настали, посилаючись на те, що це питання є кримінально-правове за своїм характером. Визначення наявності причинного зв'язку між порушенням особою відповідних правил і наслідками, які настали, є компетенцією слідчого, прокурора, суду.

Інші правознавці мають дещо іншу думку з цього приводу, вважаючи що висновок щодо наявності (відсутності) ознаки складу злочину, дійсно, прерогатива юриста, але практичне обґрунтування цього висновку без спеціальних знань неможливе. Тому вирішальне значення по конкретній справі слід надавати все ж таки висновкам експерта.

Розглядаючи по суті дві суперечливі між собою позиції правознавців слід прийти до висновку про те, що наявне протиріччя не носить антагоністичний характер і може бути вирішене на підставі наступних правових і методичних підходів:

1) причинні зв'язки експертом розглядаються не з кримінально-правових позицій, а лише на спеціальному рівні – з використанням спеціальних знань експерта. Причинний

зв'язок на правовому і технічному рівнях дослідження відображають одне об'єктивне явище, але з різних позицій, тому їх результати мають між собою лише кореляційний зв'язок, вони не співвідносяться як ціле і частина, а допускають лише певну трансформацію;

2) терміни, якими оперують експерти, мають ознаки явищ, подій, які об'єктивно існували, і належним чином зафіксовані у наданих на дослідження експерту матеріалах тому відноситься не до конкретної особи (наприклад, громадянина Петренка), а до певних нормативно визначених функцій (наприклад – керівник робіт). Дослідження експертом причинного зв'язку здійснюється лише у межах його компетенції;

3) найбільш достовірне відображення причинності в складних технічних системах можна отримати лише враховуючи усі суттєві зв'язки, взаємодії і обґрунтовано відкидаючи несуттєві, що ускладнюється без застосування відповідних спеціальних експертних знань;

4) результативне дослідження складних ситуацій неможливе без системного підходу, адже властивості системи як цілого відрізняються від сукупних властивостей її складових. Системне дослідження дії великої кількості факторів у їх сукупності, дослідження їх взаємозв'язку у комплексі і є по суті ситуаційним завданням експертизи, що не можливо здійснити без застосування спеціальних експертних знань;

5) у зв'язку з тим, що висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, отримані експертом результати досліджуються ініціатором експертизи у сукупності з іншими доказами і таким чином їм може бути надана об'єктивна оцінка.

Саме з таких позицій експерти повинні розглядати поставлені на вирішення ситуаційні завдання, і позитивний результат при вирішенні питання про можливість дослідження експертами причинних зв'язків не буде викликати сумнівів у правознавців.

На сьогоднішній день в Україні зареєстрована і діє певна кількість експертних методик судових експертиз, які так чи інакше стосуються встановлення причинних зв'язків і відносяться до різних родів цього класу експертиз. Аналіз змісту цих методик показує, що незважаючи на достатньо розроблене філософське і логічне обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків, як об'єктивних явищ, існують досить різні методичні підходи до виявлення і дослідження таких зв'язків. На сьогоднішній день також відсутні уніфіковані підходи до верифікації результатів таких досліджень, що також складає певну методологічну проблему.

Загальна методика, яка розроблена у Харківському НДЕКЦ МВС України, певною мірою вирішує зазначені проблеми, визначаючи основні принципи і алгоритм встановлення причинних зв'язків і умов їх здійснення при проведенні інженерно-технічних експертиз та порядок верифікації отриманих результатів.

Небезпечні наслідки небезпечних ситуацій на виробництві, у господарській діяльності, у побуті проявляються, як правило, у вигляді травматизму або матеріальних втрат. У процесі життєдіяльності людини небезпечні ситуації нерозривно пов'язані із виробленням різного виду енергії (електричної, теплової, механічної), їх перетворенням, розподілом і використанням; із застосуванням небезпечних речовин. Найбільш загальним терміном, який відображає можливість негативного впливу на людину і оточуюче середовище, є термін «джерело підвищеної небезпеки». Згідно з положеннями Постанови Пленуму Верховного Суду України № 6 від 27.03.1992 Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди (з подальшими змінами та доповненнями) «джерелом підвищеної небезпеки належить визнавати будь-яку діяльність, здійснення якої створює підвищену імовірність заподіяння шкоди через неможливість контролю за нею людини, а також діяльність по використанню, транспортуванню, зберіганню предметів, речовин і інших об'єктів виробничого, господарського чи іншого призначення, які мають такі ж властивості».

Аналізуючи визначення поняття «джерело підвищеної небезпеки» слід прийти до висновку, що ситуаційні завдання будь-якої інженерно-технічної експертизи передбачають дослідження із застосуванням спеціальних експертних знань певних джерел підвищеної небезпеки, процесу розвитку ситуації і її переростання з безпечної, керованої у некеровану і небезпечну. Небезпечні наслідки такої ситуації є результатом дії небезпечних факторів джерела підвищеної небезпеки.

Для мети загальної методики встановлення причинних зв'язків при проведенні судових експертиз доцільно користуватися такими термінами, які об'єднують за суттєвими ознаками більш конкретні терміни із різних підвидів таких експертиз. До таких термінів відносяться уже розглянутий термін «джерело підвищеної небезпеки», а також «небезпечна подія», «функція особи», «обставини небезпечної події», «причини небезпечної події», «умови спричинення небезпечної події», «фактор», «ситуація», «механізм небезпечної події», «замкнута система при дослідженні небезпечної події», «(не)відповідність», «ризик небезпечної події» і ін.

Виходячи з філософського розуміння детермінованих зв'язків взагалі і причинних зв'язків зокрема у судовій експертизі прийняте таке уявлення про причинність: 1) причини й умови – різні детермінуючі чинники; 2) будь-який стан, зміна або розвиток матеріальних об'єктів завжди викликається причинами та умовами їх реалізації у своїй сукупності; 3) у своїй основі причина – це умова, наділена своїми особливими властивостями: активністю, вирішальністю, «ген етичністю» (породжуваністю); 4) причина породжує результат або безпосередньо (безпосередня причина), або опосередковано (причини-посередники і першопричина, які разом з безпосередньою причиною і умовами створюють ланцюг причинності).

Встановлення всієї сукупності причин і умов спричинення небезпечної події можливе лише в ході дослідження динаміки спричинення, тобто встановлення усіх ланцюгів причинності і впливу на розвиток причинності усіх факторів. Для вирішення цього завдання серед числа багатьох подій, явищ чи дій, які передують настанню небезпечної події, виділяються лише ті, які з технічної точки зору могли викликати небезпечну подію, мають ознаки фактору. Для цього необхідно за певним алгоритмом дослідити усі обставини небезпечної події та вирішити певні проміжні завдання, які зазначені у запропонованій методиці:

- 1) виявлення всієї сукупності суттєвих обставин події;
- 2) встановлення невідповідностей;
- 3) дослідження наявності і розвитку причинності між факторами;
- 4) дослідження наявності обумовленості між факторами за критеріями можливості, впливу на її здійснення причини, прискорення або уповільнення у часі наслідку;
- 5) обґрунтування відсутності між певними обставинами і подією причинного зв'язку і зв'язку замовлення. При інших видах детермінації – їх встановлення;
- 6) встановлення місця кожної причини і умови її реалізації у ланцюгу причинності.

У відповідності до зазначеного алгоритму необхідно дослідити усі обставини: спочатку ті, які безпосередньо передували небезпечній події, і таким чином встановити безпосередню причину і її супутні умови, потім – обставини, які передували уже дослідженим факторам з ознаками причин та супутніх умов і таким чином встановити причини – посередники і їх супутні умови, за ними – ще більш віддалені і т.д. Останніми досліджуються обставини, які призвели до перетворення безпечної ситуації, усі фактори якої відповідали нормативним вимогам у небезпечну і на підставі результатів цього етапу дослідження встановити першопричину небезпечної ситуації і її супутні умови.

Список бібліографічних посилань: 1. Фесенко Є. В. Особливості наслідків та причинного зв'язку у злочинах з матеріальним складом. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. № 6. С. 1–5. 2. Аристотель. *Метафізика*. М. – Л., 1934. С. 23. 3. Багіров С. Р. Причинний зв'язок у злочинах, що вчиняються через необережність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с. 4. Судово-експертні дослідження обставин нещасних випадків, пов'язаних з виконанням робіт підвищеної небезпеки : звіт про науково-дослідну роботу / Н. А. Решетнікова та ін. Харків : ХНДІСЕ, 2009. 5. Соколовський З. М. Экспертное исследование причинной связи по уголовным делам : метод. пособие. Киев : РИО МВД УССР, 1970. 200 с.

Одержано 13.10.2018

УДК 343.102:343.77

Марія Андріївна ГРИГА,

кандидат юридичних наук, науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4561-712X>;

Василь Миколайович ШУРАШКЕВИЧ,

аспірант наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

ЕКСПЕРТИЗА МАТЕРІАЛІВ, РЕЧОВИН ТА ВИРОБІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ПОШКОДЖЕНЬ ОБ'ЄКТІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

У межах експертизи матеріалів, речовин та виробів під час розслідування умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики найчастіше призначаються такі її підвиди, як експертиза нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів (12,9 %), експертиза металів та сплавів (17,5 %), полімерних матеріалів (8,3 %) та ґрунтів (4,2 %).

Перший підвид із вищезазначених експертних досліджень, зазвичай, проводиться, якщо пошкодження об'єкта електроенергетики вчиняється у такий спосіб, як викрадення (злиття) трансформаторного мастила. При цьому експерту можуть бути поставлені наступні питання: чи є на предметі-носії (одязі, взутті, транспортному засобі) сліди нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів? якщо є, то яких саме?; чи належать дані речовини (рідини) до нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів? якщо належать, то до якого їх роду (виду)?; чи мають дані нафтопродукти та пально-мастильні матеріали спільну родову (групову) належність?; чи не походять дані нафтопродукти та пально-мастильні матеріали з однієї ємкості? [1].

Експертиза металів та сплавів (металознавча) експертиза проводиться з метою виявлення металевих частинок і слідів металізації на об'єктах, дослідження якісного та кількісного складу металів і сплавів та виробів з них, встановлення технології і часу виготовлення виробів з металів і сплавів, умов їх експлуатації, видозмін, пов'язаних з обставинами події злочину.

У межах розслідування означеної категорії злочинів об'єктами даного підвиду експертних досліджень найчастіше виступають частини зруйнованих металевих деталей і засобів та інших механізмів; дріт; кабельні вироби, металеві труби, металорукава та їхні фрагменти; сліди металізації та ін.

Необхідно зазначити, що дані об'єкти, крім металознавчої, можуть досліджуватись в процесі проведення комплексних експертиз: трасологічної, електротехнічної, пожежно-технічної, вибухотехнічної, автотехнічної.

Орієнтований перелік питань, які ставляться на вирішення експертизи металів та сплавів при розслідуванні умисного пошкодження об'єктів електроенергетики може бути таким: з якого металу, сплаву виготовлений даний предмет (фрагмент)?; яка марка даного металу, сплаву; яка область застосування даного металу, сплаву?; які його склад і призначення?; чи є на об'єкті-носії частки металу?; якщо так, який їхній склад, для виготовлення яких побутових виробів цей метал міг бути призначений?; чи мають дані металеві об'єкти (зазначається, які саме) спільну родову (групову) належність за матеріалом виготовлення?; чи є на об'єкті-носії сліди металізації і якого складу?; предметом якої форми і розмірів вони могли бути залишені?; який спосіб виготовлення даного виробу та якій обробці він піддавався?; протягом якого часу відбувалося окислення (покриття іржею) предмета?; які причини і механізм руйнування даного металевого об'єкта (вузла, деталі)?; чи є сліди оплавлення на представлених металевих об'єктах?; чи сталося оплавлення кабельних виробів (електропроводів і кабелів), металевих труб і металорукавів, корпусів електрощитів та інших виробів в результаті зовнішнього термічного впливу або аварійного